BRUNO BUŠIĆ

ROŠA HARAMBAŠA

Digitalna obrada by STric
Godine Gospodnje 2009.

BRUNO BUŠIĆ
Roša harambaša

Okružen himbenim i grabežljivim susjedima, hrvatski je narod stoljećima ratovao za svoju državu, soj i odžak. U tim ratovima nerjetko se događalo da su se hrvatski ratnici pod tuđinskim i oprečnim zastavama sukobljavali, bitke dobivali i glave gubili, smanjujući tako prostor svoje domovine i veličinu njezina nacionalnog bića. Oni koji se nisu smirili s nametnutim "realnim činjenicama" te su ustajali i protiv osmanlijskog Istoka i protiv katoličkog Zapada, završavali su u tuđinskim tamnicama i stratištima ili su odlazili u hrvatske šume gdje im je bila "kabanica kuća u planini, duga šara i otac i majka".

Nerjetko se o tim uzgoritim ljudima, hrvatskim hajducima i uskocima govori i piše kao o nekim očajnicima koji su odbjegli u šumu, pa ratovali, ubijali i ginuli na "kocu i konopcu" bez ikakva određenog smisla. Njima se gotovo u potpunosti odriče osobni nacionalni osjećaj, promišljenost vlastitog otpora i borbe, priznaje im se tek ustrajnost u vjerskim osjećajima i zasluga da su nasilje suzbijali nasiljem. A to je prevara. Povijesni dokumenti i svjedočanstva njihovih suvremenika upućuju i na druge sadržaje, poruke i poduke njihove borbe i hajdukovanja. Od proslavljenog hrvatskog junaka Ivana Vlatkovića, u narodnim pjesmama poznatog pod imenom Ivo Senjanin ili Ivo Senjković, podjednako su strepili Turci, Mlečani i Austrijanci. Dok je bio na životu i junačkoj snazi, Ivo Senjanin je podjarivao uskoke i narod protiv austrijskog kralja (i njemačko-rimskog cara) i protiv njegovih njemačkih generala, te je podupirao zahtjev Hrvatskog sabora "da se iz svih hrvatskih gradova, a navlastito Varaždina, kao županijskog sijela, imaju ukloniti svi inozemni vojnički zapovjednici i inozemne čete, a banu da se opet vrati starodnevna potpuna vlast od Drave do mora", kao i zahtjev da se časnička mjesta popune domaćim sinovima jer "hrvatski su staleži odlučili radije umrijeti nego da bi nad njima gospodarili tuđinci ili ma i najmanju službu kod njih izvršavali na štetu njihove slobode".

Poradi svega toga, a uz druga obrazloženja, Ivo Senjanin je bio zatvoren u karlovačkoj tamnici i od austrijskog ratnog suda, "radi strašnog primjera" osuđen na smrt odsijecanjem glave "jer tako hoće Bog i carska pravda". U žalbi na tu osudu Ivan Vlatković kaže za sebe da je "siromašni hrvatski ratnik", koji je "od svoje mladosti u raznim zgodama služio nadvojvodi", pa s ponosom i pravednom gorčinom poručuje tom istom nadvojvodi "jadno je što mi se za svu tu moju vjernost plaća tako da gubim život" (Radoslav Lopašić: Spomenici hrvatske krajine, Zagreb, 1884., I., st. 35-39, 370).

Sudbina Ive Senjanina nije bila izuzetna. Sve one, koji su prozreli kamo vode ratnički poklici u ime Alaha i Krista, čekao je isti završetak. Zatvori su bili jednako memljivi, okovi teški u Stambulu, Beču, Mlecima i Budimu, a na svim stratištima Istoka i Zapada bilo je dosta oštrih mačeva za buntovničke hrvatske glave. Čuvstva ipak ne poznaju granica i ne daju se podvrći pod nametnute oznake i tuđinske barjake, pa su hrvatski ratnici s oprečnih strana znali počesto preko grdnih rana i mrtvih glava uspostaviti najsrdačnije veze. O tome svjedoči i sačuvano pismo koje je harambaši Petru Smiljaniću upravio Mustaj-beg Lički, jedan od najpoznatijih hrvatskih junaka s "Turske krajine". Pismo Like Mustaj-bega, tako su ga naime nazivali njegovi, a i protivnički ratnici pridodavajući mu još i uzvišeniji naslov "direk od Krajine", pisano je izvornim hrvatskim jezikom onoga doba i puno je teško dokučljive dobrodušnosti, jasnog i jednostavnog kazivanja, kakvog možemo susresti jedino u davnim ljetopisima hrvatskih franjevaca i na starim bosanskim stećcima. Ono glasi:

"Od nas gospodina Mustafage, kapetana udvinskoga i ličkoga, harambaši Petru Smilanicu poklon i vele drago i lubeznivo pozdrakjne kao bratu i prijatelu našemu.

Čudimo se vašemu gospodstvu, da nam nigdar list ne dojdo od vas budući s našim ocem priatel. Toliko li mlite, da mi nismo ništa posli oca vridni!? Molimo vaše gospodstvo, ako ne bude neke oprave, ča smo vam bili pisali da opravite pri gospodinu

djeneralu, molimo vašu milost, ako ča vidite da ne bude mira, dajte nam na glas po priatelsku skrovito, molimo vašu milost. I pozdravlaše vas naša mati i molaše za jednu tursku robinicu, a ča bude pravo, hočemo vam uslati. Molimo vašu milost, pozdravite nam od naše strane sina vašega harambašu Iliju. Čuli smo, da je junak na toj Kraini. Bog znade da nam je drago, jere je naš. I eto mu uslasmo jedno pero sokolovo, zač je za jn. Hoće ga nositi prid junaci. I molimo ga za jednu signu karabinu, ča znate, da tribuje. Vira moja, hočemo mu pošteno jizpraviti. I Bog vas veseli. I molimo vas, harambaša Ilija, da nam ušalete jednu bocu rakije, ča ćemo se napiti. I da ste veseli. Amin." (Miscellanea, "Trucka", izdanje Državnog arhiva u Zadru, 1949., 50, sv. CXVI, 1,12.)

Mnogi hrvatski ratnici, a među njima i hajduci, nisu znali svoj nacionalni osjećaj uobličiti u riječi i jasne nakane, ali su ga ipak duboko nosili u sebi i očitovali ga kroz svoje postupke. Strani pritisak, podjarmljivanje i tlačenje, društveni i politički teror kojemu su bili izloženi skupa s ostalim svojim sunarodnjacima prekalili su u njima duboki nacionalni osjećaj i duboki ljudski otpor prema nasilju; otpor, koji je jezgra prave individualnosti, ne samo ljudske, nego i nacionalne. Jedan od takvih ratnika bio je Ivan Bušić, poznatiji pod hajdučkim nadimkom Roša harambaša. On je uz Mijata Tomića bio jedan od najpoznatijih hrvatskih hajduka, potpuno svjestan svoga hrvatstva i njegove nespojivosti s određenom vjerskom pripadnošću. U hajdučkoj četi Ivana Bušića Roše bila su 32 katolika i jedan musliman (Vladislav Skarić, *Sarajevo i njegova okolina od najstarijih vremena do austro-ugarske okupacije,* Sarajevo 1937., str. 131).

Ljetopisci, njegovi suvremenici, tvrde da je Roša više progonio pravoslavne Vlahe nego Turke jer Vlahe (rkaće ili arkaće) ne može "čuti ni viditi, i zato je mnoge pogubio", pa "ne prašta nikome koji mu do ruke dođe" (*Makarski ljtopis,* JAZU, Starine 47, Zagreb 1957., str. 310-316). Ne ulazeći u razloge takvog Rošina postupka prema Vlasima, pouzdanik srpske dinastije Vladislav Skarić piše za Rošu da je bio "katolik od Imotskoga i silno mrzio narod

pravoslavne vjere" (n. dj., str. 131). Međutim, Ivan Bušić-Roša bio je ponajprije Hrvat, o čemu svjedoči i pjesma *"Latinka urekla Hrvata"* u kojoj ostarjela majka svog sinka "Bušića Ivanka" svjetuje da nikada ne pjeva uz tamburu Latinki djevojci jer "one lako ureknu Hrvate".

Rošin neprijateljski odnos prema pravoslavcima nije bio plod njegove hajdučke svojeglavosti ili katoličanstva, nego je imao dublje značenje, ne samo osobno (o čemu iscrpno i dokumentirano piše dr. o Karlo Kosor, *Ivan Bušić-Rošo - Hajdučki harambaša,* Kačić 1971., br. 4, str. 105-129), nego i povijesno. Oni su bili uljezi na hrvatsko nacionalno područje, pa su se uvijek neprijateljski i himbeno odnosili prema domaćem starosjedilačkom pučanstvu, a ponizno i udvornički prema onim stranim zavojevačima koji su u određenom trenutku bili jači.

U nevjerovanju, neprijateljstvu, pa i mržnji na pravoslavce (Vlahe, rkaće, grčke Morlake) nije se od Roše mnogo razlikovao ni njegov prethodnik u hajdučkoj harambaškoj časti Stanislav (Stanko) Sočivica koji je i sam bio pravoslavac rodom iz okolice Trebinja u Hercegovini i kojega Srbi slave kao jednoga od svojih najvećih junaka. Nakon što mu je brata izdao "grčki Morlak, turski podanik", Stanislav Sočivica, "premda je bio grčke vjere, zakune se, da se više nikada neće bratimiti s Grcima", a bratovu smrt je osvetio tako da je na okrutan način pobio čitavu obitelj toga svog sunarodnjaka. O tome njegov životopisac i prijatelj Ivan Lovrić piše slijedeće: "Sočivica se vrati u Imotski, sjećajući se dvostruke pobratimove izdaje i ne misleći ni na što drugo nego na osvetu. Poslije nekoliko dana sabere sedam drugova i pođe s njima noću, da zapali onome kuću, koja je bila od slame, i tu izgori sedamnaest članova one porodice, koji su se na svoju veliku nesreću te večeri bili sklonili u kuću na spavanje. Neka jadna žena doleti s djetetom na ruci do kućnog praga u nadi, da će uteći iz požara, ali bude u isti čas iz više pušaka zajedno s djetetom ranjena i ubijena" (Ivan Lovrić, *Bilješke o putu po Dalmaciji opata Alberta Fortisa i život Stanislava Sočivice,* Zagreb 1948., str. 189, 205).

Ivan Grgić priznaje da je Roša harambaša bio "krupna figura svoga vremena u bosansko-dalmatinskom pograničju", te ga zbog njegova osebujnog života i postupka, a valjda i zbog njegove "izvanredne snalažljivosti, neobične drskosti, prisebnosti duha, čudesne sreće i vještine u rukovanju oružjem" (Kosor, str. 108) naziva "ustaško-križarskim pretečom" (Ivan Grgić, Gašpar Bujaš: *Makarski ljetopis od g. 1773. do 1794.,* Zadarska revija, Zadar, VII/1958., br. 1, str, 84-86).

Zaista, život Ivana Bušića-Roše bio je u mnogočemu nalik životu današnjih hrvatskih oporbenjaka. Od prvoga dana kad se odmetnuo u hajduke bio je izložen potjernim mletačkim, austrijskim i osmanlijskim odredima, himbi potvorica i neprijatelja, kao i sukljajima najnižih nagona pojedinih hajduka iz vlastite družine. Uhođen od vlaških doušnika, poštivan od muslimaskih junaka (vidi pjesmu: *Izdajstvo suprot Rosu harambaši*), gonjen od neprijatelja, skrivan i pomagan od jataka, proklinjan od pravoslavnih kaluđera i blagosivan od hrvatskih franjevaca, pritisnut vojskama, snjegovima i potjerama, Roša je harambaša morao ponekad napustiti hrvatske šume i otići u tuđinu. Poput mnogobrojnih hrvatskih političkih izbjeglica i on je obilazio mnoge zemlje i gradove, boravio je u Italiji, Španjolskoj, Francuskoj Engleskoj, posjetio je Maroko, Alžir, Maltu, Nizozemsku, Stambul i druga mjesta, ali nigdje nije nalazio spokoja jer su ga svagdje progonile plaćene ubojice i nemir za vlastitom domovinom. Zbog toga on napušta i službu u papinoj gardi, a zatim i u konjici napuljskog kralja te ponovno odlazi u hrvatske planine "gdi poznaje drvlje i kamenje, gdino svakoj jeli ime znade". Za hrvatskog ratnika i prognanika hrvatska je planina onda, kao i sada, bila pouzdanije sklonište, tvrđe i postojanije uporište od tuđinske zemlje, ma kako ona slobodna, bogata i dobrohotna bila.

Od Rošine smrti prošlo je skoro dvjesto godina, ali i danas, kao i u doba kad je fra Frane Radman zapisivao njegov život i pjevao mu pjesme "ljudi govore svakako", ali "ne zna se kako je" Roša završio svoj oporbenjački život i gdje mu je grob. Doduše, hrvatski je nobelovac Ivo Andrić u pripovijetci "Ispovjed" na potresan način

opisao njegovu bolest, konačnu ispovjed i smrt ispod skrovite hajdučke pećine ponad Kreševa, ali je tu kao i u svakoj drugoj pripovijetci teško razlučiti stvarno zbivanje od umjetničkog kazivanja i izmišljanja. Godine 1969. pisao sam Ivi Andriću i molio ga za razjašnjenje. Odgovorio mi je pismom od 4. ožujka koje u cjelini glasi:

Poštovani gospodine,

Primio sam Vaše pismo od 24. febr. o.g. i na postavljeno pitanje mogu da Vam odgovorim ovoliko.

O hajduku Roši (ili Roši-harambaši) i ja sam saznao iz franjevačkih kronika i iz narodnog pričanja. Na žalost, ne znam ništa o njegovom porijeklu. U stvari, do mene je on došao kao simbol, oličenje teške hajdučke sudbine, i kao takvog ja sam pokušao da ga prikažem u svojoj pripovijetci. To je sve.

Možda ćete ipak s vremenom nešto naći u arhivima franjevačkih samostana u Dalmaciji, odakle Roša potječe.

Žaleći što Vam nisam mogao pružiti neke konkretne podatke o toj ličnosti, pozdravlja Vas i poštuje

Ivo Andrić

Dr. o. Karlo Kosor ispravno primjećuje da je "Andrićev Rošo po svojoj psiho-fizičkoj strukturi vrlo sličan povijesnom Rošu, iako se od njega razlikuje i porijeklom i vremenom hajdukovanja" (Kosor, str. 112). Andrić upečatljivo opisuje Rošinu tvrdoglavost, upornost, jogunluk, njegovu umornost od života i hajdukovanja, pa njegovo ponovno i konačno suprostavljanje činjenicama i smrti. Što više, Andrić zapaža na Roši sivu kabanicu stranoga kroja koju je Roša vjerojatno donio s jednog od svojih putovanja u daleke zemlje.

Ne samo Roša, nego i ostali povijesni likovi iz Andrićevih pripovijedaka i romana, po svome ponašanju, odijevanju, skrivenim osobinama, pritajenim snovima i nakanama neodoljivo podsjećaju na zbiljske osobe. Možda će se jednoga dana u Andrićevom posthumu pronaći neki davni ljetopis, o kojemu je on šutio, te će se u njemu razabrati svi glavniji likovi iz Andićevih knjiga, ali to

možebitno otkriće ni u kojem slučaju neće umanjiti njegove umjetničke domašaje, već će im dati novu snagu i svježinu. Svakako, tada će se, ako se to dogodi, nešto pouzdanije doznati o Rošinoj sudbini, koju još uvijek odgonetavaju povjesničari i još više njegovi suplemenjaci iz Gorice, odakle potječu Bušići, i u susjednim Vinjanima, gdje se nastanio jedan od petero braće Bušića, nakon što je smaknuo nasilnog goričkog agu. Najmlađi od braće Bušića ostao je u Gorici na svome djedovskom imanju; pravi Islam-muslimani nisu dopustili da se nad njim izvrši osveta, pa tako sada Bušići žive u oba sela, neposredno uz samu hercegovačko-dalmatinsku granicu.

U Vinjanima ispod crkve Sv. Roka prostiru se Rošine livade (tako se i sada zove to zemljište, iako su na njemu zasađeni vinogradi), a ispod njih zidine Rošin "okrečene kule" i prodolina gdje je, prema narodnoj predaji, između dva "živca kamena" Roša pekao mlade janjce i debele ovnove. Malo dalje prema istoku odakle puca pogled na nekadašnji imotski tvrdalj, aginske kule u Gorici, Imotsko polje i biokovske visove nalaze se ostaci Rošine štale, njegova "topla podruma" gdje je zobio i za duge pute opremao "krilata đogata". Izgleda da je Roša na svojem prostranom posjedu počesto ugošćivao "družinu junake" jer u blizini ostataka njegove štale ima jedna poduboka jama iz koje okolni zemljoradnici još uvijek vade pepeo koji im služi za uzgajanje duhanskih rasadnika.

Uspomene na Rošu ne čuvaju samo te zidine i taj sivi pepeo, niti zapisana svjedočanstva i pjesme o njegovu uzgoritom životu i djelovanju, pa ni njegova srebrom izvezena kubura "koja je u Bresci kovana" i dugi nož bilosapac ukrašen istočnjačkim ornamentima i zapisima na arapskom jeziku (to je oružje sada u mojem posjedu); uspomena na njega se pronosi i kroz najuzgoritije momke, nakomice i gazije u Dalmaciji, Hercegovini i Bosni koji i sada dobivaju njegov nadimak i s ponosom ga nose.

Osamljen, napušten od drugova, okružen potjernim odredima s Istoka i Zapada, vlaškim potvoricama i nepouzdanim hajducima koji su se odmetnuli u šumu "od obisti i od svoje sile, ne tijući

doma raditi, već za pokazati svoje junaštvo", Rosa je bio na trenutak i malaksao, pa je slao "molbu za pomilovanje i generalnom providuru u Zadar i bosanskom paši u Travnik", ali s jasnom napomenom da do daljnjega ipak "ostaje u gori zelenoj", koja je junaku najsigurnije sklonište i najtvrđe uporište. Više se pouzdavao u bosanskog pašu nego u austrijskog cara i mletačkog principa, ali ni od kuda nije bilo milosti za hrvatskog ratnika Rošu harambašu, iako "junačko je i gospodarsko dilo onom prostit tko proštenje pita". Prema njegovom prethodniku u harambaškoj časti, Stanislavu Sočivici, austrijske vlasti su postupile daleko dobrohotnije nego prema Roši. O tome Lovrić piše slijedeće: "Da se vratimo Sočivici: on se sada (to je moglo biti oko godine 1775. - napomena B.B.) nalazi u dosta dobrim prilikama, jer mu je blagost vladara, pod kojim živi, doznačila plaću od godišnjih dvadeset i osam cekina i nešto zemlje za obrađivanje, a ujedno ga je odlikovala i položajem pandurskog harambaše. Tako je, eto, taj čovjek, koji je oko trideset godina živio kao turski podanik, a oko dvadeset i sedam godina bio hajdučki harambaša u mletačkoj državi, pred tri godine otprilike postao harambašom pandura u austrijskoj državi" (Lovrić, n.dj., str. 211).

Austrijske vlasti su dobro znale da Stanislava Sočivicu ništa ne veže za zemlju u kojoj živi osim osobnog interesa, pa su ga zato ne samo pomilovale nego mu i povjerile redarstvenu službu i nadzor nad domaćim hrvatskim pučanstvom. Sočivičina bezobzirnost, podmuklost i okrutnost, o kojoj Lovrić podosta piše, bile su upravo one "vrsnoće" koje je austrijski dvor tražio od svojih službenika u hrvatskim zemljama. I sam tadašnji austrijski car Josip II. toliko je cijenio Sočivicu da je "zaželio, da mu ovaj ispripovijedi svoj život i poklonio mu je nekoliko cekina" (Lovrić, n.dj., str. 212).

Ivan Bušić-Roša nije vjerovao ni "Latinki djevojci", a kamo li austrijskom caru, pa je tako do svoje smrti morao ostati u "gori zelenoj". Za hrvatskog ratnika i oporbenjaka, onda kao i sada, nije bilo razumijevanja i milosti ni na jednoj strani svijeta, ni u jednoj državi. Roša je bio duboko svjestan te činjenice. U trenucima te-

škog zamora i privremene klonulosti, on piše molbu za pomilovanje, ah ipak ne moli milost nego pravo na dostojan život. "Pašu čestitoga", kojemu je tu molbu upravio, podsjeća na svoju snagu, junaštvo, znanje i okretnost te mu gotovo izazovno poručuje da i dalje ostaje u hrvatkoj šumi. U njoj je zaista i ostao do zadnjeg dana svoga života i kad je umirao "pogled mu je uvijek sretao sivo nebo i mrtav zimski kraj u dolini" (Andrić) vlastite domovine, ali on ipak nije zažalio za dalekim zemljama u kojima je obitavao. Pod teretom njegova tijela i čemera mlada bosanska "jasika se povila; ali se nije slomila" (Andrić); ona mu je bila posljednji poduporanj koji je uzalud tražio u nedragoj tuđini.

Bruno Bušić